

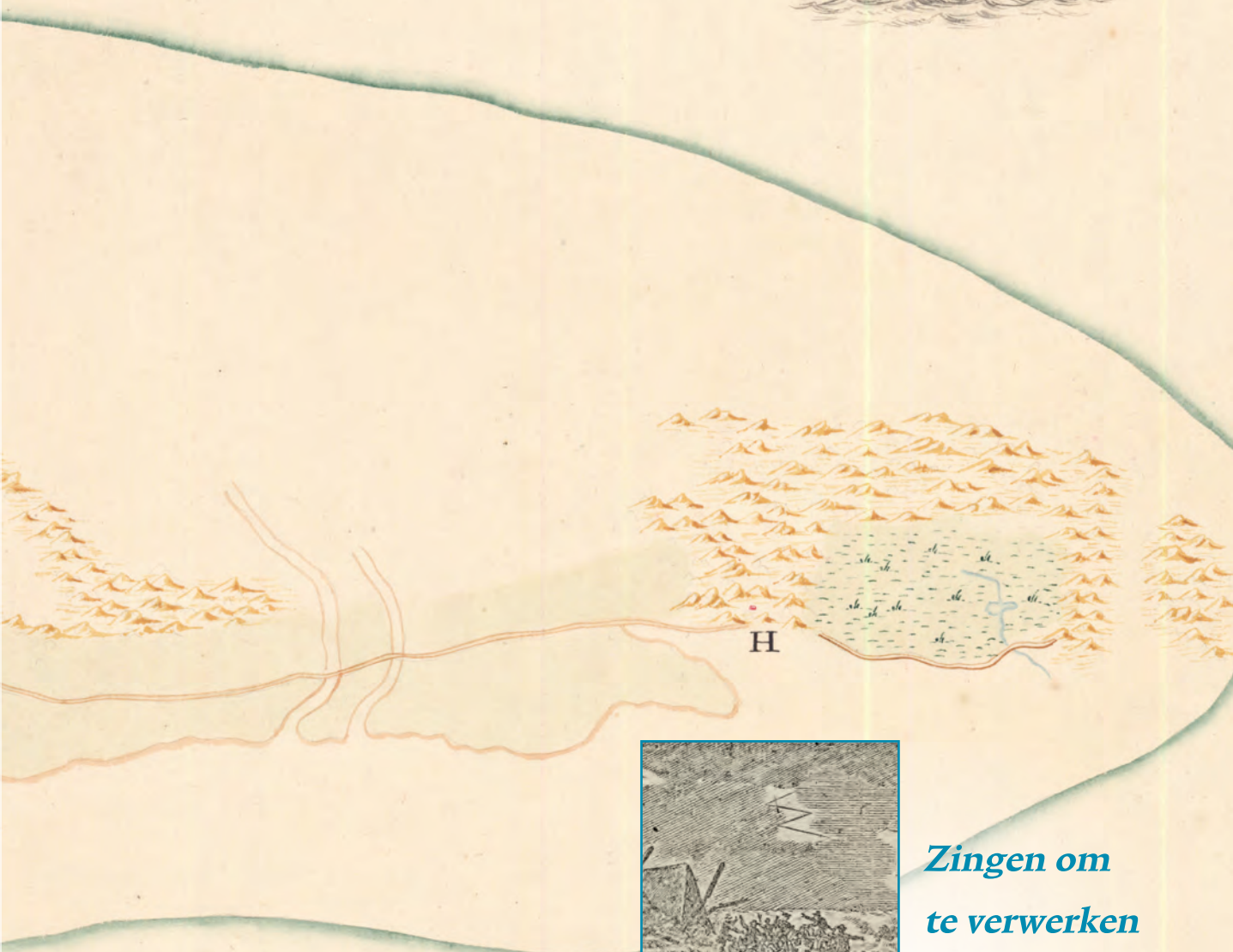
28e jaargang

nummer 2

december 2019

W G Waterstaats Geschiedenis

Tijdschrift voor

Zingen om
te verwerken

In tijden van
oorlog

Roed
100

Zingen om het hoofd boven water te houden

Overstromingen en de Nederlandse liedcultuur

LOTTE JENSEN

ô God! wat droef geklag
Vervuld nu weer myn ooren,
Is Neêrlands Volk, helaas!
Dan ramp op ramp beschooren?
Hoe treft uw slaande hand
Zo vreeslyk en zo groot,
Ons dierbaar Vaderland,
Door droeve Watersnood.

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
28:2 (2019) 78-91

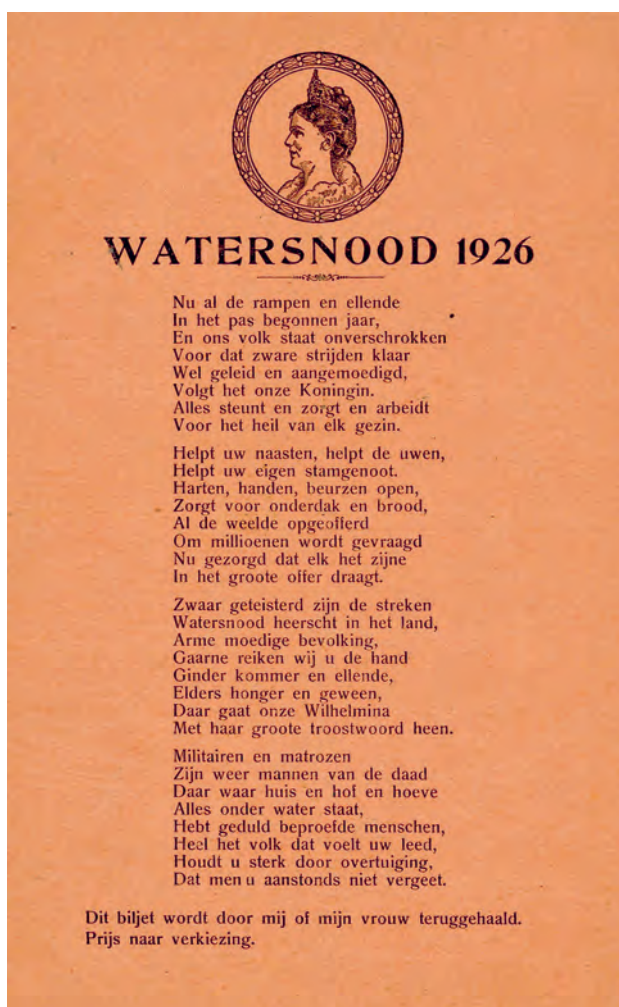
Zo opent een ‘Treur-zang, Omtrent de hooge Watersnood, doorbreeken van Dyken, en geweldige Overstromingen, byzonderlyk in Gelderland, in de maand February 1799’.¹ Het lied handelt over de dijkdoorbraken in het rivierengebied en de desastreuze gevolgen daarvan.² Het beschrijft in 27 coupletten hoe grote delen van Gelderland onder water waren gelopen: van Nijmegen tot de Betuwe, van Beesd tot Culemborg. Talloze mensen waren verdronken, veel vee was verloren gegaan en huizen waren ernstig beschadigd. Het was een ramp van ongekeerde omvang: ‘Ja, ’t gantsche Gelderland / Is haast geïnnundeerd’. Het lied bevat ook een duidelijke religieuze les: de overstroming moest worden gezien als een straf van God. De mens moest boeten voor zijn zonden en zijn leven beteren: ‘Valt voor zyn Sceptermacht / Als willig Onderdaan /. Eerbiediglyk te voet, / En vreesst zyn magt voortaan.

Dit lied maakt deel uit van een omvangrijk corpus watersnoodliteratuur. Na een overstroming klommen schrijvers steevast in de pen om de gebeurtenissen op te tekenen in de vorm van gedichten, romans, verhalen en toneelstukken. Zij schreven ook liederen die vaak nog jaren nadien werden gezongen. Dit soort bronnen geeft ons inzicht in hoe mensen vroeger met watersnoodrampen omgingen: ze staan bol van emotionele uitroepen, troostrijke woorden en leerrijke boodschappen. Daarbij moeten we ons wel rekenschap van de genreconventies: de literaire mode bepaalde mede hoe een ramp werd beschreven. In liederen wemelt het bijvoorbeeld van de stijlmiddelen om bepaalde emoties te versterken en de stichtelijke boodschap steviger aan te zetten. Ze bieden ons dus een gekleurd beeld van de werkelijkheid, maar leren ons tegelijkertijd veel over de wijze waarop mensen vroeger met ingrijpende gebeurtenissen zoals watersnoodrampen omgingen: het samen zingen was een manier om de ramp te verwerken en te rouwen.

In dit artikel ga ik in op het genre van de watersnoodliederen en de functies die zij vervulden. Daarbij onderscheid ik vier verschillende functies: het verspreiden van het nieuws, het overbrengen van een morele boodschap, het creëren van saamhorigheidsgevoel en ten slotte de esthetische functie. Voordat de teksten aan bod komen, zal ik deze invalshoeken eerst plaatsen binnen de context van een breder onderzoeksprogramma naar de verwerking van rampen in Nederland vanaf de middeleeuwen tot en met de negentiende eeuw.

1 In: Anoniem, *De vrolyke Nederlander, zingende met zyn increable meisje de hedendaagsche liederen* (2e dr., Amsterdam 1800) 17-24.

Afb. 1 Een watersnoodlied uit 1926, vervaardigd te Rotterdam. Geheugen van Nederland (LbL Moormann Mo55).

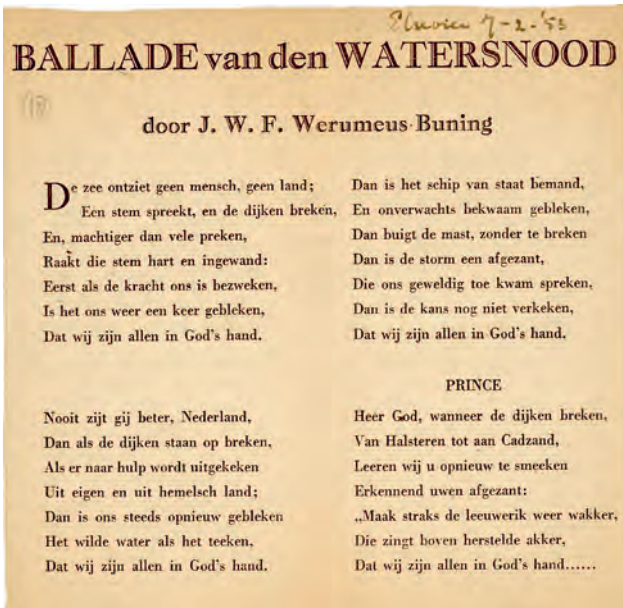
De verbeelding van rampen vanuit een cultuurhistorisch perspectief

De analyse van historische watersnoodliederen maakt deel uit van een omvangrijk door NWO gesubsidieerd en onder mijn leiding aan de Radboud Universiteit uitgevoerd Vici project met de titel 'Dealing with disasters. The shaping of local and national identities in the Netherlands, 1421-1890' (www.dealingwithdisasters.nl). Hierin onderzoeken we de rol die rampen hebben gespeeld bij lokale en nationale identiteitsvorming in Nederland vanaf de Sint-Elisabethsvloed van 1421 tot aan de strenge winter van 1890. Die laatste grens is overigens niet heel scherp: we trekken ook lijnen naar de actualiteit om zo verleden en heden met elkaar te verbinden. Wel richten we ons in het bronnenonderzoek zoveel mogelijk op de periode vóór de opkomst van massamedia zoals film en televisie die de nieuwsvoorziening een heel ander karakter gaf.

De focus ligt op de culturele verbeelding van natuurrampen, zoals overstromingen, hongersnoden, insectenplagen, branden en aardbevingen. Daarbij hebben we nadrukkelijk oog voor de menselijke factor bij het ontstaan van dergelijke rampen, want menselijke en natuurlijke oorzaken zijn niet altijd helder van elkaar te onderscheiden.³ Een watersnood kan immers het gevolg zijn van slecht onderhoud van de dijken, terwijl een brand door een menselijke fout kan zijn veroorzaakt – denk bijvoorbeeld aan de Amsterdamse Schouwburgbrand van 1772 of de buskruitramp in Leiden in 1807. In ons onderzoek richten we ons op de wijze waarop natuurrampen zijn verbeeld in allerlei genres, zoals gedichten, toneelstukken, kronieken, krantenberichten, liederen, gedenkboeken, preken en romans. Ook de visuele weergave van de ramp in de vorm van prenten, ge-

2 Over deze ramp: A.M.A.J. Driessen, *Watersnood tussen Maas en Waal. Overstromingsrampen in het rivierengebied tussen 1780 en 1810* (Zutphen 1994) 161-198.

3 Zie Gerrit Jasper Schenk, 'Historical disaster research. State of Research, Concepts, Methods and Case Studies', *Historical Social Research* 32:3 (2007) 9-31 (pp. 11-14).

Afb. 2 Een lied op de watersnoodramp van 1953 door J.F. Werumeus Buning. Geheugen van Nederland (Lbl Moormann Zo18).

denkpenningen, schilderijen en tekeningen krijgt aandacht.⁴ Door ons langetermijnperspectief hopen we vanuit een cultuurhistorisch perspectief te kunnen bijdragen aan het opkomende veld van de *disaster studies* dat mede als gevolg van de klimaatopwarming de laatste jaren een hoge vlucht heeft genomen.⁵ In dit interdisciplinaire onderzoeksgebied is steeds meer oog gekomen voor het belang van culturele benaderingen vanuit het besef dat de omgang met rampen sterk cultureel is bepaald en dat de media veel invloed hebben op onze waarneming en interpretatie van natuurrampen.⁶

In ons project nemen watersnoodrampen vanzelfsprekend een centrale plaats in, omdat van alle typen rampen overstromingen in Nederland het meest voorkomen. Daar komt nog eens bij dat we de strijd tegen het water beschouwen als een belangrijk onderdeel van de Nederlandse identiteit. Zo beschreef de historica Petra van Dam de Nederlandse omgang met het water als een amfibische cultuur, omdat mens en water voortdurend met elkaar in verbinding stonden.⁷ In mijn oratie, onlangs uitgegeven als *Wij tegen het water*, heb ik uiteengezet hoe die beeldvorming tot stand is gekomen en hoe deze tot op de dag van vandaag doorwerkt.⁸ Ik wijs daarin onder meer op de bepalende invloed die verhalen, gedichten en illustraties door de eeuwen heen hebben gespeeld. Daarnaast behandel ik ook de rol van het Koningshuis, de liefdadigheidscultuur en de herinneringscultuur. Ik heb in dat kader ook het genre van de watersnoodliederen aangestipt, zonder daar systematisch op in te gaan. Dit teksttype wil ik er nu uit lichten, omdat ook liederen een belangrijke rol hebben gespeeld bij het versterken van het lokale en nationale saamhorigheidsgevoel. Zij verschillen ten opzichte van andere tekstsoorten, omdat er een muzikale component aan is verbonden: het samen zingen is een fysieke activiteit, waarbij stem en lichaam betrokken zijn. Liederens zijn bovendien bij uitstek geschikt om emoties op te roepen en het is bekend dat muziek een troostrijke functie kan vervullen bij processen van rouwverwerking.⁹

‘Traanenperssend nieuws’

De belangrijkste bronnenverzameling op het terrein van de liederen is de Liederbank van het Meertens Instituut (liederenbank.nl), waarin zo’n 170.000 Nederlandstalige liederen zijn opgenomen. Deze databank bevat ook een categorie ‘rampliederens’ waarin zich ook watersnoodliederen bevinden. Daarnaast zijn ook andere bronnen van belang, zoals Geheugen van Nederland en de Knuttel Pamflettencatalogus. Met behulp van deze

4 Zie R.W.H. Biemans & H.M. Boetier, *De watersnoodmedaille in het Koninkrijk der Nederlanden* (Amersfoort 2018).

5 Handboeken zijn: H. Rodriguez, E.L. Quarantelli & R.R. Dynes (red.), *Handbook of Disaster Research* (New York 2007); en Rasmus Dahlberg, Oliver Rubin & Morten Thanning Vendelø (red.), *Disaster Research. Multidisciplinary and international perspectives* (London / New York 2016).

6 Bijvoorbeeld Schenk, ‘Historical disaster research’; Gerrit Jasper Schenk (red.), *Katastrophen. Vom Untergang Pompejis bis zum Klimawandel* (Ostfildern 2009); Christoph Mauch & Christian Pfister (red.), *Natural Disasters, Cultural Responses. Case Studies toward a Global Environmental History* (Lanham etc. 2009); Monica Juneja & Gerrit Jasper Schenk (red.), *Disaster as Image. Iconographies and Media Strategies, across Europe and Asia* (Regensburg 2014); Markus Bertsch & Jörg Trempler (red.), *Entfesselte Natur. Das Bild der Katastrophe seit 1600* (Petersberg 2018). Voor Nederland: Otto S. Knottnerus, ‘Angst voor de zee. Veranderende culturele patronen langs de Nederlandse en Duitse waddenkust (1500-1800)’, in: K. Davids e.a. (red.), *De Republiek tussen zee en vasteland. Buitenlandse invloeden op cultuur, economie en politiek in Nederland 1580-1800* (Leuven/Apeldoorn 1995) 57-81; en Raingard Esser & Marijke Meijer Drees, ‘Coping with crisis: an introduction’, *Dutch Crossing. Journal for Low Countries Studies* 40:2 (2016) 93-96.

7 Petra van Dam, *De amfibische cultuur. Een visie op watersnoodrampen*. Oratie, Vrije Universiteit Amsterdam, 29 oktober 2010 (dare.uvu.nl/handle/1871/18457); Petra J.E.M. van Dam, ‘Denken over natuurrampen, overstromingen en de amfibische cultuur’, *TvWG* 21:1-2 (2012) 1-10.

8 Lotte Jensen, *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd* (Nijmegen 2018).

9 Heather Sparling, ‘“Sad and solemn requiems”. Disaster songs and complicated grief in the aftermath of Nova Scotia mining

bronnenverzamelingen, aangevuld met tal van incidentele vondsten uit bijvoorbeeld liedbundels, heb ik een corpus samengesteld dat momenteel zo'n zestig watersnoodliederen telt.¹⁰ Ze gaan over lokale en nationale watersnoodrampen die plaatsvonden in onder andere 1624, 1654, 1669, 1682, 1717, 1775, 1799, 1809, 1820, 1825, 1855, 1861, 1881, 1926, 1953 en 1995. Sommige liederen bleven lang in het collectieve geheugen bewaard. Zo verscheen van *Een nieuw liedboekje*, waarin een lied over de overstroming van 1682 is opgenomen, in 1742 een elfde druk. In 1854 kwam zelfs nog een nieuwe editie op de markt, wat aangeeft hoe lang bepaalde liederen in omloop konden zijn.

Historische watersnoodliederen vervulden grofweg vier functies die ik hieronder zal bespreken: ze verspreidden het nieuws, bevatten een les, creëerden saamhorigheid en boden esthetisch genoegen. In de eerste plaats waren zij bedoeld om het nieuws te verspreiden. Watersnoodliederen bevatten tal van feitelijke gegevens over dag en tijdstip van de ramp, de geografische omgeving en het verloop van de gebeurtenissen. Zij werden gezongen op markten, pleinen en andere openbare gelegenheden door straatmuzikanten en zo kon het nieuws zich snel verspreiden. Mensen van alle rangen en standen, inclusief degenen die niet konden lezen, vernamen zo het nieuws. Neem bijvoorbeeld de muzikale verslaglegging van de overstroming van 26 januari 1682 die grote delen van Zuid-Holland en Zeeland onder water zette.¹¹ De auteur, Tannetje Kornelis Blok, afkomstig uit Middelharnis, verschafte de toehoorders allerlei concrete gegevens:

Al op den zes- en twintigsten dag,
 Van January twee en tagtig,
 Als men met groote droefheid sag,
 De groote kragt van God Almagtig,
 Wanneer hy door sijn slaende hand,
 Ging straffen ons Flaquesche Land [...]
 Veel dijken braken in ons Land,
 Soo dat de Vrugten dier er groeyen,
 Van schoone Tarwe en ander graen,
 Men doen sag onder 't water staen.
 Want in ons Land door dit onwe'er,
 Sijn agtien Polders ingelooopen,
 Veel huysen syn geraekt omveer:
 Eenige menschen die 't bekoopen
 Moesten, o droefheid! met de dood,
 In desen grooten Waters-nood.

Blok vermeldde niet alleen de datum van de ramp, maar noemde ook het precieze aantal polders dat in zijn omgeving, het 'Flaquesche Land', was ondergelopen: achttien in totaal. De auteur ging ook in op de desastreuze gevolgen van de ramp: talloze vruchtbare akkers waren onder water komen te staan.

Nog preciezer is het muzikale relaas van de predikant-dichter Olivier Porjeere (1736-1818), die een omvangrijk lied schreef over de overstroming van 14 november 1775. Het is getiteld 'Traanrijk en Troosthart' en bevat een uitgebreid verslag van de verschrikkelijke ramp die grote delen van de Republiek had getroffen.¹² Porjeere was ten tijde van de ramp predikant in Delfshaven en maakte alle gebeurtenissen van nabij mee. Hij lijkt dan ook samen te vallen met het personage Traanrijk, dat uitgebreid verslag doet van het 'Traanenperssend Nieuws'.¹³ Eerst beschrijft Traanrijk hoe Delfshaven door de westerstorm wordt getroffen, hoe huizen onder water lopen en enorme schade ontstaat. Vervolgens richt hij zijn blik op de rest van het land en dan is het alsof hij een heus krantenbericht opleest:¹⁴

disasters', in: Helen Dell & Helen M. Hickey (red.), *Singing Death. Reflections on music and mortality* (New York 2017) 90-104.

10 Een overzicht in Jensen, 'Disaster upon disaster inflicted on the Dutch. Singing about natural disasters in the Netherlands, 1600-1900', *BMGN. Low Countries Historical Review* 134:2 (2019) 1-26. Zie ook Jensen, "'Wat moet ons Nederland al lyden". Zingen over rampen, 17de-19de eeuw', *Geschiedenis Magazine* 3 (april 2018) 32-34.

11 Tannetje Kornelis Blok, 'Wat grooter nood wat droever tyd', in: Blok, *Een nieuw lied-boekje, Genoot van het Dubbelt Emausje [...]* (Terneuzen 1854) 34-36.

12 Olivier Porjeere, 'Traanrijk en Troosthart. Tweezang. Op den geweldigen storm en buiten gewoone vloed. Den 14den van slagtmáand, 1775. In drie afdeelingen gezongen te Delfshaven', in: Porjeere, *Zanglieuende uitspanningen* (Amsterdam 1788) 191-236. Over dit lied Jensen 'Traanrijk en Troosthart. Zingen over watersnoodrampen in de lange achttiende eeuw', *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 42 (2019) 1-14.

13 Porjeere, 'Traanrijk en Troosthart', 192.

14 Porjeere, 'Traanrijk en Troosthart', 215.

De jammertijding stroomt door 't breede nieuwskanaal.
Het magtig Amsteldam vermeld ons zwarte nooden.
Het hoflijk 's Graavenhaage ontrust ons: – naare booden
Verkondigen de schae van 't bloeiënd Rotterdam.
Ik schrikte als 't Nieuwspapier in onze waereld kwam!

Geschrokken vervolgt Traanrijk zijn relaas. Geen plaats is ongeschonden gebleven, zo blijkt uit zijn opsomming die begint in Noord-Holland:¹⁵

Het zindelijk Zaandam bekermt zijn lotgeval.
Het dijkrijk Heusden beeft in zijn' bedamden wal.
De Landklagt kan alöm van 's Hemels roede spreken.
Het noodbericht vliegt voort uit Kennemerlandsche streeken.
Daar 't Visschend Egmond bij het lóótsrijk Petten treurt,
En 't Beverwijksch bericht de trommelbliezen scheurt.

Daarna verschuift hij de blik naar de andere provincies en somt hij opnieuw alle getroffen steden en dorpen op.

Iets soortgelijks treffen we aan in het hierboven al genoemde lied over de overstroming in Gelderland in 1799. Dat lied beschrijft nauwgezet wat de gevolgen in de hele regio zijn, inclusief aantallen doden. De volgende strofe is illustratief:¹⁶

De dyk by *Langen* heeft
Dit zelfde lot bekomen,
En na dat men dit uit
Berichten had vernomen,
Zyn zeven Menschen by
Dien jamm'ren vloed gesmoord,
De Kerk van *Varik* dreef
Door kragt van 't water voort
En is gantsch weggespoeld [...].

Zeven dodelijke slachtoffers vielen te betreuren bij de dijk bij *Langen*, aldus de tekst. Andere plaatsen en regio's die worden genoemd, zijn Nijmegen, de Betuwe, Rhenoy, Beesd en Culemborg.

Een laatste voorbeeld waarin veel feitelijk nieuws wordt gebracht, is een lied uit 1825: *Aandoenlijk Tafereel, Wegens de hooge en bijna nooit gehoorde Overstroming, doorbraken van Dijken, en daar door veroorzaakte Watervloeden, Welke het meest in Noord-Holland, Overijssel, Gelderland [...].* Achtereenvolgens wordt een reeks van dorpen doorlopen, van het weggespoelde *Landsmeer* en *Broek* in *Waterland* tot *De Rijk* en *Schellingwoude*. De anonieme auteur had bovendien oog voor de rol van de stad *Amsterdam*, die opvang bood aan vluchtelingen:¹⁷

Men zag in *Amsterdam*
Een aantal *Vluchtelingen*,
Die uit dien streken kwam,
Hun handen droevig wringen;
De *Man* weend om zijn *Vrouw*,
De *Vrouw* weer om haar *Man*,
Elks hart breekt hier van rouw,
Men is ontsteld daar van.

15 Porjeere, 'Traanrijk en Troosthart', 216.

16 Anoniem, 'Treurzang', 23.

17 Anoniem, *Aandoenlijk Tafereel, Wegens de hooge en bijna nooit gehoorde Overstroming, doorbraken van Dijken, en daar door veroorzaakte Watervloeden, Welke het meest in Noord-Holland, Overijssel, Gelderland [...].* Deze nieuwsprent is vervaardigd door A. Numan en bevindt zich in de collectie van het Rijksmuseum Amsterdam (objectnr. RP-P-OB-87.465).

Afb. 3 Een watersnoodlied op de overstrooming van 1861, bedoeld om geld in te zamelen voor de slachtoffers. Geheugen van Nederland (Lbl KB Wouters 07012).

In een herberg, 't Heeren Logement, kregen de vluchtelingen warme soep en brood aangeboden. Dit lied is niet het enige dat de ramp van 1825 zo nauwgezet beschreef. We kennen nog een muzikaal verslag van de overstrooming, maar dan vanuit het perspectief van de Overijsselse dorpen en steden. Daarin wordt verhaald hoe steden als Kampen, Zwolle en Steenwijk werden getroffen. In laatstgenoemde plaats dreven volgens dit lied twintig mensen op een dak. Tien verdrongen er hulpeloos, terwijl de andere tien werden gered. Dramatisch dieptepunt is dat zich onder de geredde mensen een vrouw bevond met drie kinderen, van wie alleen de jongste nog in leven was.¹⁸

Watersnoodliederen vervulden op deze manier eenzelfde soort functie als kranten en pamfletten: zij verspreidden het nieuws, zij het dat ze dat in een heel andere vorm deden. De feitelijkheden waren bovendien vaak

ondergeschikt aan de boodschap. Dat brengt mij op de tweede functie: het overbrengen van de religieuze les.

De phioles van Gods gramschap

Watersnoodliederen stonden bol van de morele lessen. Het ging daarbij vrijwel altijd om een godvruchtige boodschap, namelijk dat mensen vromer moesten leven om te voorkomen dat God hen opnieuw zou straffen voor hun zonden.¹⁹ Hoewel de toonzetting in het ene lied orthodoxer was dan in het andere, was er steeds opnieuw de gedachte dat God een bedoeling met de ramp had en dat de mens zijn leven moest beteren.

Deze stichtelijke boodschap werd keer op keer herhaald, doorheen alle eeuwen. Neem bijvoorbeeld het lied dat de Haarlemse doopsgezinde predikant Leenaert Clock over de doorbraak van de Lek bij Vianen in 1624 schreef – het oudste watersnoodlied tot dusver uit mijn corpus. Dit lied opent als volgt:²⁰

Als men schreef seshien hondert
 En vierentwintich Iaer
 Heeft Gods oordeel ghedondert,
 Door een Water-vloet swaer
 Daar deur Godt toonde claer
 Dat hy was seer verstoort
 Om dat elck voor en naer,
 Inde zonden ginck voort.

¹⁸ Zie Frits David Zeiler, "Allerdroevigst tafereel". Een herontdekt ramplied uit 1825', *Isselacademie* 25:2 (2002) 38-42.

¹⁹ Over de stichtelijke lessen die na de watersnoodramp van 1825 werden getrokken: A. & M. Kagchelland, 'Pennenstrijd over een watersnood, Een cultuur-historisch onderzoek naar de receptie van "Keert u tot Hem die slaat" (1825)', *TvWG* 21:1-2 (2012) 58-68.

²⁰ Leenaert Clock, 'Een nieuw liedt van eenen water-vloet, door het inbreken van de Leck by Vianen', in: Clock, *Het groote liede-boeck* (Leeuwarden 1625), f. 8v.

Het religieuze perspectief is direct duidelijk: God zond deze watersnood om de mens te straffen voor zijn zonden. De predikant vergeleek de ellendige taferelen met het Bijbelse Sodom en met de zondvloed. Als positief voorbeeld daartegenover de stad Ninive, die door God zou worden verwoest, maar zich na de prediking van Jona bekeerde en zo gespaard bleef (Jona 3: 1-10).

Ook de zeventiende-eeuwse predikant Aemilius van Cuilemborgh, die in Heusden diende, stelde de godvruchtige boodschap centraal. In zijn *Godvruchtige Sangh en Rym-stoffe* (1683) was ook een lied op de watersnoodramp van 26 januari 1682 opgenomen. Daarbij verloren 22 personen op Goerree en Overflakkee het leven en liepen vele polders in Zeeland onder water.²¹ Dat de watersnood als een straf van God moest worden gezien, leed geen twijfel:²²

God laet een vloer van wat'ren bruisen,
Uit 's Heemels los-gebroocke sluisen,
Die als een wilde en woeste Zee,
Het al bedecken en de bergen
Sigh moedigh onderstaen te tergen,
Gelijck de eerste Sondt-vloedt dee.

Van Cuilemborgh plaatste de watersnood in een reeks van andere plagen die het land hadden geteisterd, zoals oorlog, pest, bliksem, vorst, insecten- en muizenplagen. Nederland zuchtte diep onder deze lasten: 'Ramp, op Ramp, voor 't Neerlands Huis!'. De titel van het lied was veelzeggend: 'De Phiolen van Gods Gramschap in overvloet uyt-gegooten, te overweegen by die grote watervloedt des Jaers 1682'. Hij verwees daarmee naar de Openbaringen, waarin wordt gesproken van het uitgieten van de zeven 'phiolen vol des toorns Gods', waarna zeven engelen elk een straf naar de aarde zenden. Hij plaatste het lied daarmee in een context van straf en zonde, zoals ook het slot blijkt: 'Slae dan! Maer slae gelijk een vader, / Heel-meester, open vry een ader! / En treckt ons af' 't onsuiver bloed'.

In het hierboven al genoemde lied uit 1799 over de grote overstromingen in Gelderland is eveneens sprake van 'de slaande hand' van God, die het Nederlandse volk terecht had gestraft:²³

Maar ach! ô Vadren God!
Al 't geen ons Volk moet draagen
Dat is haar zondenschuld,
't Zyn welverdiende plaagen,
Want 't gansche Nederland
Is van u afgekeerd.

Dezelfde gedachte les vinden we terug in de *Boet-zangen* van Adrianus Mandt, predikant te Gorinchem. In deze serie liederen over de overstromingen van 1799 vertolkte hij de boodschap dat de ramp als een straf Gods moest worden gezien en dat de mens zijn leven diende te beteren. In de titel *Boet-zangen* ligt diezelfde les al besloten.²⁴ De reeks viel uiteen in drie delen, waarin eerst wordt getreurd ('Het treur-toneel van den vloed'), vervolgens Gods handelen rechtvaardig wordt geoordeeld ('Gods rechtvaardigheid in den vloed ge-eerbiedigd) en tot slot wordt gedankt en gebeden ('De dankende en biddende christen bij de verlossing van den vloed'). Steeds weer benadrukte Van Cuilemborgh dat de mens moest boeten vanwege zijn zonden: 'Gij werd, mijn schuldig Vaderland! / Ge-waarschouwd, door een reeks van wel-verdiende plaagen, / Die 't merk van strenger straf, op 't dreigend voorhoofd, draagen'.²⁵

Dat de Bijbelse context allesoverheersend was, blijkt ook uit het feit dat in de *Evangelische gezangen* (1806), een liedbundel die binnen de Nederlandse Hervormde Kerk werd gebruikt bij diensten, twee liederen zijn opgenomen voor tijden van watersnood (nummer

21 Zie J.W. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen*. Deel 5: 1675-1750 (Franeker 2006) 93-94.

22 Aemilius van Cuilemborgh, *Godvruchtige sangh en rym-stoffe* [...] (Utrecht 1683) 92.

23 Anoniem, 'Treur-zang', 18.

24 Adrianus Mandt, *Boet-zangen ter gelegenheid en gedachtenis van den geduchten water-vloed des jaers MDCCXCIX* (Gorinchem 1799).

25 Mandt, *Boet-zangen*, 22.

174 'In watersnood', en nummer 175 'Na storm en watersnood'). Beide gezangen zullen vaak in de kerken hebben geklonken (en kunnen nog steeds worden gezongen).

Saamhorigheid

Een derde functie van watersnoodliederen was het gezamenlijk verwerken van verdriet en het creëren van een saamhorigheidsgevoel. In de liederen wordt uitgebreid stilgestaan bij het leed van de nabestaanden: menselijk lijden staat centraal. De auteurs gingen uitgebreid in op schrijnende gevallen, zoals een weduwe die twee dode kinderen in de armen gekneld hield, een zuigeling die werd opgeslokt door de golven of mensen die vergeefs hun toevlucht op daken hadden gezocht. Bij Mandt lezen we bijvoorbeeld:²⁶

De gade zoekt zyn wedergaë,
De wedergaë heur vriend, aan haaren schoot ontdraagen;
Dan ach! het zwalpend meir was doof voor 't kermend klaagen.
Zelfs 't zuigend wichtje, wacht vergeefs op lyfs genaë;
't Geschommeld wiegje, weggedreeven,
Op 't vlot des wreeden vloods, ziet 't schreiend kindje sneeven.

Auteurs en prentmakers maakten daarbij vaak gebruik van eenzelfde beeldrepertoire. Het beeld van het kindje in de wieg zien we bijvoorbeeld door alle eeuwen heen in de tekstuele en visuele weergave van watersnoodrampen terugkeren. Dit Bijbels ingekaderde motief – denk aan Mozes in het mandje – sprak sterk tot de verbeelding.²⁷ De Engelse watersnoodliteratuur en prentcultuur laat eveneens dit soort vaste visuele en narratieve patronen zien.²⁸ Dat wijst erop dat er (tot op zekere hoogte) sprake was van een Europees gedeelde beeldcultuur. Nader onderzoek hiernaar is wenselijk.

Het opwekken van emoties bood de mogelijkheid om collectief te rouwen en in groepsverband de traumatische gebeurtenissen te verwerken.²⁹ De praktijk van het samen zingen – in kerken en daarbuiten – kon het gevoel van onderlinge verbondenheid versterken en een vorm van troost bieden. Het maakte het publiek ook vatbaarder voor de religieuze les: hoe heviger het verdriet, hoe groter de noodzaak om het vertrouwen in God niet te verliezen.

In de negentiende eeuw kreeg deze solidariteit nog een extra dimensie: het publiek werd opgeroepen geld en goederen te doneren aan de slachtoffers. Zo klommen tal van dichters in 1809 de pen om hun medeleven te betuigen met de slachtoffers van de watersnoodramp die zich toen in Gelderland voltrok. Ook Lodewijk Napoleon toonde zich als koning van het Koninkrijk Holland buitengewoon betrokken bij de gedupeerden. Hij doneerde gelden, bemoeide zich actief met de dijkzorg en bezocht het rampgebied om de getroffen bewoners een hart onder de riem te steken.³⁰

Onder de vele gelegenheids geschriften bevonden zich ook muziekstukken. De Haagse boekhandelaar en schrijver Johannes Immerzeel jr. schreef bijvoorbeeld een stuk, *Hollands watersnood van den jare 1809*, dat ten gehore werd gebracht in de Lutherse Kerk tijdens een bijeenkomst van het Haagse departement van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Dat was een drukbezochte bijeenkomst waarbij ook enkele hoogwaardigheidsbekleders aanwezig waren. Er was een orkest aanwezig dat onder de leiding stond van J.L. Kesteloot. Immerzeels dichtstuk werd voorafgegaan door een tekst die door het koor werd gezongen en waarin de nadruk lag op de verschrikkingen: 'Wrede gevaren! / Schotsen en baren / Scheuren sleuren honderd ten dood'.³¹ De opbrengsten van de toegangsbiljetten en de collecte gingen naar de slachtoffers van de watersnood.

Enkele jaren later, in 1825, vond eveneens een benefietconcert plaats ten behoeve van de slachtoffers van de jongste watersnoodramp. Plaats van handeling was de Lutherse Oude Kerk te Amsterdam, waar drie corpsen van de hoofdstedelijke schutterij en de tien-

²⁶ Mandt, *Boet-zangen*, 6.

²⁷ Zie Jensen, *Wij tegen het water*, 13-21.

²⁸ John Morgan, 'Understanding flooding in early modern England', *Journal of Historical Geography* 50 (2015) 37-50.

²⁹ Zie Sparling, "'Sad and solemn requiems'".

³⁰ Over Lodewijks rol in de waterstaatzorg ook Toon Bosch, "'t voornameste onderwerp in Holland". De betekenis van koning Lodewijk voor de nationale waterstaatzorg (1806-1810)', *TvWG* 16:2 (2007) 108-119. Zie ook Jensen, "'See our succumbing Fatherland, overwhelmed by disaster, woe and strife". Coping with crisis during the reign of Louis Bonaparte', *Dutch Crossing* 40:2 (2016) 151-164.

³¹ J. Immerzeel, *Hollands watersnood van den jare 1809* (Den Haag 1809), 4.

A A N D O E N L I J K T A F E R E E L.

Wegens de hooge en bijna nooit gehoorde OVERSTROMING, doorbraken van DIJKEN, en daar door veroorzaakte

W A T E R V L O E D E N ;

Welke het meest in NOORD-HOLLAND, OVERIJSEL, GELDERLAND, en langs de geheele ZUID- en NOORD ZEE, van ons NEDERLAND, en in die omtrekken zijn voorgevallen, benevens het omkomen van veele Menschen en Beesten, en hoe veele met Doodsgevaar ontvlugte Menschen met hunne Vrouwen, ja zelfs met hunne Zuigelingen aan de Borst, het gevaar zijn ontkomen, en het wegspoelen van veele Dorpen, het geen verder in dit toepaslijk Lied word voorgefeld. Op een treurige Wijs.

<p>1. Wat d'oorheil zegt en schrik, 'trest rauw ons Nederland, Terwijl 't is onbegrijpelijk, Doer Stormen aan 't zee randen, Ten hoege Aanspreid, Schiedt dan in Dijk van een, En waar men zich ook spoed, 't is klagen en geween.</p> <p>2. Noordhollands vrugbaar oord, Is als een Zee herboren, 't is allet wat men hoord, Dat alles is verloren, Men doet geen Landen meer, De Hutten zijn vernield, Door dit noodlottig Weer, Ja Mensch en Vee verzaid.</p> <p>3. Landmeer is weggevoeld, En in dien Vloed gezonden, En hoe men zich ook woeld, Is alles is verstroken, Blijt geen Mensch nog 't deest, Bragt 't het Leven af, En elk was dus bevest, Voor verdes stamp en alstaf.</p> <p>4. Schierden die moest ook we, In deze Rampspoed deden, 't is niet al's Ael en we, Geen Hoop kan hun dus stre, Al's niet het woest geweld, In deze hange nood, Heft alles r'er geweld, Daer men geen hilsdood bood.</p> <p>5. Huis I de Oude, Niet voor die moet bezwijken, Een Dorp in deze nood, 't Was al bezaaid met Lijken, Terwijl dat daar een Digt, Geheel verlonken was, En wonderlijk gelik, Ken wooten Waterplas.</p> <p>6. De Menschen vloeden ras, Near hunsse Riet Daren, Jehon dat geen tikemat was, En alles Ghon te straten, Is alles Dorren in, Tot zelfs het weid Gebouw Went menig Huisgeen, Gebragt in dieper R. ween.</p>	<p>7. Ook Brek in Waterland, Is mede gansch bedolven, 't Scheen aan alle kanten, Niet dan als Watergoten, 12. Mischonk tramt en angst, Het kruisen en gewoen, Dat klouk zelfs door de Lugt, En door de Wolkten heen.</p> <p>8. Veel Dijken aan de Zee, Zijn door de Vloed bevreten, De Schepen op de Rhee, Zag men san flukken breken, Want door het Zeevok ras, Reeds in dien Vloed verzoek, En in dien Waterplas, Eindiglijk verdroek.</p> <p>9. Men is rechts niet in flat, Om alles te beschrijven, Daar 't al san flukken slaat, Of in 't Water drijven, Dat door het woest geweld, Dus Wasra is vernield, En 't al ter neer veld, Of jamm'lijk zijn ontield.</p> <p>10. Veel Menschen zijn gelogt, Zij moesten het al verhoen, Het kerven en geroekt, Kon hun nu weinig baten, Het legerd Vee verdroek, Voor ieder zijn gelogt, En in dien Vloed verzoek, Ook het ontsoet Wig.</p> <p>11. De Menschen, groote God! 't is hier om te beschrijven, Die door dit dreevig lot, Voor dood in 't Water drijven, En menig inlijgigen, Gedroft in diepe rouw, 't Ging al het Water in, Zoo wal de Man als Vrouw.</p> <p>12. Daar hoord men weideren, Den Geen Noodklok, traken, Het Geen deed van a'om, En schrik en vrees verwekken, Doen alles te verg'efch, Geen hulp was dat ontredt, Te in dien hange vrees, Vond men een dreevig eed.</p>	<p>13. Een aantal Dorpen, sch! Zijn gansch en al verlonken, 't is ronden droeg gelike, Men verren schuilplaat vonden, Het Parmeland, & Gode! 't is Alip en Schiedigen, Traf ook dit dreevig lot, Elk is vol druk en rouw.</p> <p>14. Het schoone Nieuwvreden, Leet mede veel gewen, De Beer bij Diergaardem, Is door 't geweld der Baren, Gehel om ver g'loft, Doer de sansting van de Zee, Noord-Italiens werd in 't kort, Een dreevig sch en we.</p> <p>15. De brave Gouverneur, Heft alles waaggenomen, En in dit eere getreer, Gaf hij wal angst en schromen! Het noodig heerd, Tot weering van dien faart, Men spoede tot herhel, Niet een geer'lig hart.</p> <p>16. Men zag in Angerden, Een aantal Vuurgeligen, Die uit dien bloeken kwam, Hun handten dreevig wigen; De Man woeld om zijn Vrouw, De Vrouw weer om haar Man, Elks hart broest hier van rouw, Men is onheil'gk dar van.</p> <p>17. Die van de Water'laar, Brazen Dem en Lijken, Die reeds tot hulp en baat, Hun redding lieten bliken; En al's waer de nood, Reeds op 't hooghe was, De angst was reeds zoo groot, Hun hils kwam hier van pas.</p> <p>18. En Amstel's Magistraat, Was met hun lot bezogen, Die stonde met 't dael, In 't Valerijk Meddogen, Zo voerd: alles ras, Ves Water Brood al 't gene, Bragt men uit 't Schepen aan, En woerd het dreevig aan.</p>	<p>19. Die met veel Liefgeear, De Vloed reeds zijn ontkenen, Werd blees van hun help geear, En woerde opgegeven, In 't Heeren Logement, Van alles wal wa'raien, Van wrazen Soep en Brood, Voor deen' bedroide Lien.</p> <p>20. De Moeders bijen Naak, Met hunne Zuigelingen, Kludde Arm gekrak, Zag men om 'tird omningen; Die bragt hun Kleinen aan, Die woler Gold en Spil, Elk was met hun teaan, En toonde Guitelien.</p> <p>21. S'ow en Genuara, Is door het Vae v'etroden; De straf volgd hun weidra, Voor hun bedreves Zonden, I'c'k ook dat God her is, Die 't Water wafles laat, De straf volgd ons gewas, Al's men zijn woerd vermasd.</p> <p>22. Of God schenk ons geest, Al's nog uw Gromschap heru, Wij zullen voor en na, U minnen, Diensse keren, En Leven naar 't woerd laar, Zoo gij wil dat geschied, Celk een eik behoerd, Verzagt tog om Verdrif.</p> <p>23. Of Ouders, wil uw Kroost, In Loud en der Opkwek; Het strek ut tot een Froost, Wanneer gij hem in eed sprek, Van God en van zijn Woerd, Van Liefde en Vadebord, Dat dan uw Hart bekoord, Doer een Verreoude sim.</p> <p>24. Doe sal de goede God, Ois Nederland bewaren, En dia het drakend lot, Bevreden van geweren, Of Grotes Hensberg, Omstak ons van dien dreeg, En Ghonken keer op keer, Ois allet waer gelik.</p>
--	---	--	--

Afb. 4 Lied in 24 coupletten op de overstromingen in februari 1825 in het noorden van Nederland, te zingen 'op een treurige Wijs'. Bovenaan twee voorstellingen van de

de afdeling van de nationale infanterie verschillende muziekstukken ten gehore brachten. Daaronder bevond zich een cantate van de hand van de jurist en schrijver Jan van 's Gravenweert, op muziek gezet door R. Benucci. Van 's Gravenweert ging eerst in op het lijden en de angst van de mensen in nood om vervolgens het volle gewicht te leggen op Gods almacht die ook in de meest benarde tijden een bron van troost en hoop is: 'Zie daar de kracht van het Alvermogen! / Het ziet met medelijdende oogen / Op 't lijdend kroost van Adam neêr, / En geef de onheil zegen weêr'.³² De tekst verscheen ook in druk en kostte vijftiengentig cent en ook hier was de opbrengst voor de slachtoffers. Dergelijke benefietconcerten komen we ook tegen bij de overstromingen van 1855 en 1861. Zo gaven Aurora en de Utrechtsche Mannen-Zangvereniging een speciale voorstelling voor de behoeftigen in 1861. Die bracht 1152,72 gulden op.³³

Bij de overstromingen van 1855 en 1861 bereikte de liefdadigheidscultus een hoogtepunt. Ook toen werden liederen ingezet om geld op te halen voor de slachtoffers. De teksten volgden steeds eenzelfde patroon: eerst werd de ellende van de slachtoffers benadrukt, vervolgens kregen de toehoorders de oproep geld te geven. Na de overstromingen in het rivierengebied in 1861 klonk de muzikale oproep bijvoorbeeld als volgt:³⁴

32 J. van 's Gravenweert, Gods redding uit gevaren. Cantate (Amsterdam 1825).

5. Over de liefdadigheid A. & M. Kagchelland, Van dompers en verlichten. Een onderzoek naar de confrontatie tussen het vroege protestantse Réveil en de Verlichting in Nederland (1815-1826) (Delft 2009) 596-604.

33 Verslag in Caecilia (1861) 51.

34 Een nieuw lied, op de watersnood van het jaar 1861 (Amsterdam 1861), 2.

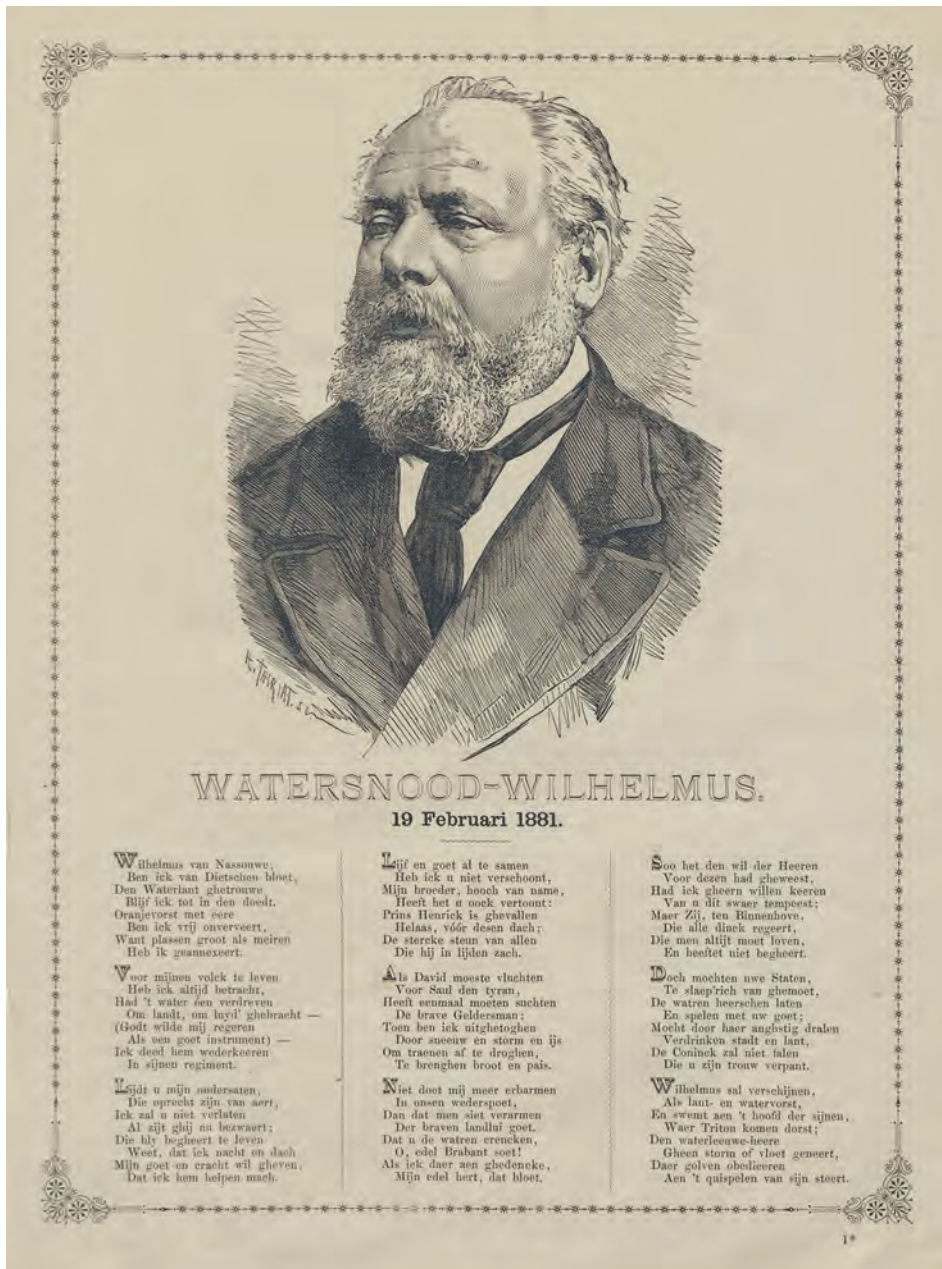
Afb. 5 De brochure van het feestprogramma van het 'Watersnood-feest' op 18 februari 1881 in het Paleis voor de Volkslijt. Universiteitsbibliotheek Leiden.

Het water stroomt zeer krachtig,
 Vernield, verbrijzeld in zijn vaart,
 Geen huis of hut blijft nu gespaart,
 Huisboel, voorraad sleept het mee,
 Herschappen is het land in zee.

Velen zijn reeds verdronken,
 Anderen verstijft van kou,
 Zwaar gedompelt in de rouw,
 Hun bede klinkt ten hemel heen,
 Met klagen, zuchten, en geween.

Komt waarde landgenooten,
 Geef thans aan hen met milde hand
 Elk een naar zijnen rang en stand
 Breng een offer aan hun lijden
 Dat zal u en hen verblijden.

Afb. 6 Het Watersnood-Wilhelmus met het portret van koning Willem III erboven. Dit lied is opgenomen in het Feestblad en Programma voor het Watersnood-feest op 18 februari 1881 in het Paleis voor de Volksvlucht. Universiteitsbibliotheek Leiden.

Misschien wel de meest geëxalteerde combinatie van watersnood en muziek vond plaats in 1881. Toen werd op 18 februari in het Paleis voor de Volksvlucht een grootscheeps ‘Watersnood-feest’ georganiseerd, ter ere van de verjaardag van koning Willem III. Talloze kranten berichtten hierover en ondanks de hoge entreeprijs wisten duizenden bezoekers de weg naar het Paleis te vinden.³⁵ De opbrengsten van de entreekaarten, de tombola’s en de verkoping van schilderijen kwamen ten goede aan de getroffen en van de watersnoodramp in Noord-Brabant eerder dat jaar. Er werd ook een speciaal Feestblad en Programma uitgegeven dat 28 bladzijden telde en vijftig cent kostte. Het fraaie titelblad was ontworpen door de bekende architect Pierre Cuypers en toont de ark van Noach met een duif erboven, en de doorbraak bij Nieuwkuijk. De feestelijke uitgave bevatte tal van bijdragen van bekende dichters als Nicolaas Beets, J.J.L. ten Kate en J.P. Hasebroek. Een van de meest bijzondere bijdragen was het Watersnood-Wilhelmus waarin in negen coupletten de loftrampet wordt geblazen over ‘watervorst’ Willem III. Ik citeer de eerste en laatste strofe:³⁶

35 Bijvoorbeeld in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant (21-02-1881).

36 Ik dank Francien van den Heuvel die mij attendeerde op het bestaan van dit lied. Meer hierover: Jensen, ‘Een onbekende variant van het Wilhelmus: het Watersnood-Wilhelmus uit 1881’. In: Nieuw Letterkundig Magazijn (18 juni 2019), online publicatie: <https://www.mdnl.nl/wp-content/uploads/2019/06/Een-onbekende-variant-van-het-Wilhelmus.pdf>.

Wilhelmus van Nassouwe,
Ben ick van Dietschen bloet,
Den Waterlant ghetrouwe
Blijk ick tot in den doedt.
Oranjevorst met eere
Ben ik vrij onverveert,
Want plassen groot als meiren
Heb ik geannexeerd

Wilhelmus sal verschijnen,
Als land- en watervorst,
En zwemt aen 't hoofd der sijnen,
Waer Triton komen dorst;
Den waterleeuwe-heere
Gheen storm of vloet geneert,
Daer golven obedieerden
Aen 't quispelen van sijn steert.

Liefdadigheid en nationale saamhorigheid komen in dit Watersnood-Wilhelmus op unieke wijze samen. De lof op de koning nam dusdanige vormen aan dat het haast leek of deze de plaats van God innam. De anonieme auteur maakt echter duidelijk dat de macht van de koning helaas niet zo ver reikt. Hij had de storm die zoveel ellende veroorzaakte maar wat graag willen keren, maar de wil van de Heer bepaalde dat het anders zou lopen: 'Die men altijt moet loven, En heeftet niet begheert'.

Esthetische aspecten

Een vierde en laatste aspect van watersnoodliederen is de esthetische functie. Rampen en esthetica lijken misschien weinig met elkaar te maken te hebben, maar in de vertaalslag van ramp naar een visuele of tekstuele weergave spelen esthetische motieven een belangrijke rol. Dat blijkt onder meer uit de lange en rijke traditie van prenten en schilderijen die naar aanleiding van grote natuurrampen zijn gemaakt. Het fenomeen van 'Angstlust' (genot beleven aan angsten) was daarbij van belang. Bij een fraai uitgevoerd schilderij of literair kunstwerk kan men zowel huiveren als genieten. De morele boodschap kan daardoor des te krachtiger inwerken op het gemoed van het publiek.³⁷

Vormen van esthetisering vinden we ook terug in de watersnoodliederen. Auteurs maakten gebruik van allerlei literaire stijlmiddelen, zoals metaforiek (beeldspraak), alliteratie (herhaling van klanken), parallelisme (gelijk zinsverloop) en elocutio (aanspreking). Een fraai voorbeeld daarvan biedt het al genoemde duet 'Traanrijk en Troosthart' van de predikant Olivier Porjeere. Traanrijk doet uitgebreid verslag van de watersnoodramp van 1775, maar doet dat op een veel literairdere manier dan een dan een krant zou doen. Zo spreekt hij van 't Vlijtkweekend Harderwijk', 't ijsselgroetend Campen' en 't waterscheppend Thoolen'. Een enkele keer springt zo'n bijvoeglijk naamwoord extra in het oog, bijvoorbeeld als Traanrijk spreekt van 't digt gebouwd Blokzijl' en 'de laage Blankenham'. Dergelijke plaatsen waren vanwege de dichte bevolking of lage ligging extra kwetsbaar bij een overstroming.

De literariteit komt ook op andere manieren tot uiting. Porjeeres lied heeft de vorm van een duet tussen twee landelijke figuren (Traanrijk en Troosthart). Daarmee greep hij terug op de traditie van de pastorale poëzie die was geënt op de *Bucolica* (Herderszangen) van Vergilius. In Porjeeres tijd wemelde het van de schrijvers die pastorale tweezangen publiceerden. Te denken valt aan Hubert Korneliszoon Poot, Jan Baptista Wellekens, Petronella Johanna de Timmerman en Adriaan Spinneker. Zij doorspekten hun teksten

37 Zie Schenk, 'Images of Disaster: Art and the medicalization of disaster experiences', in: Kondo Kenichi e.a. (red.), *Catastrophe and the Power of Art*. Catalogue Mori Art Museum (Tokyo 2018) 145-149; Markus Bertsch & Jörg Trempler (red.), *Entfesselte Natur. Das Bild der Katastrophe seit 1600* (Hamburg 2018).

Afb. 7 Noach van der Meer, *Overstroming van de sluis in Delfshaven op 14 november 1775*. Rijksmuseum Amsterdam.

met figuren met landelijk klinkende namen Melkman, Elsrijk en Reinhart. Porjeeres duet sloot naadloos aan bij deze trend. Daarnaast vond deze predikant inspiratie bij de mode om gevoelige poëzie te schrijven. Traanrijk voelt vooral aandrang om te dichten in het maanlicht:³⁸

De witte maan daagde op – het zwerk, door God gestild,
 Vertoonde een heldre kleur met blaauwgeverfde wangen:
 't Gezicht alleen ontstak den lust tot Nachtgezangen:
 Ja, 'k greep de dankharp reeds in 't lachend oogenblik.

Een tamelijk onwaarschijnlijke handelwijze voor iemand die zojuist een watersnoodramp heeft meegemaakt! We hebben echter te maken met een gestileerde, literaire weergave van de realiteit. Porjeere kan hiervoor inspiratie hebben opgedaan bij de gevoelige teksten van Duitse dichters als Goethe, Klopstock en Wieland. Invloedrijk was ook het werk van de Engelse dichter Edward Young, auteur van *The complaint: or, Night-thoughts on life, death, & immortality* (1742-1745), vaak afgekort tot *Night-thoughts*. Hij legde de basis voor de zogenaamde *graveyard poetry*, waarin schrijvers thema's als nacht, eenzaamheid, melancholie, dood, kerkhof en sterfelijkheid bijeenbrachten. Het lijkt dan ook geen toeval dat ook Porjeere stilstaat bij de grafzerken in zijn gemeente, zij het in een wat bijzondere toestand: 'Veel graven waren ook door 't water ingestort'.³⁹ We komen dergelijke nachtelijke omzwervingen en lyrische ontboezemingen op het kerkhof ook tegen bij dichtende Nederlandse tijdgenoten als Rhijnvis Feith, Hiëronymus van Alphen en Elizabeth Maria Post.

Behalve in de literaire stilering komt het esthetische aspect van de watersnoodliederen ook tot uiting in het muzikale aspect. De liederen waren op een bepaalde melodie getoonzet en deze melodie werd meestal bovenaan de tekst genoemd: 'op de wijs van ...'. Vaak ging het dus om nieuwe teksten op bestaande melodieën ofwel om contrafacten.⁴⁰ Soms kon de emotionele lading of godvruchtige boodschap daardoor extra worden aangezet. Een goed voorbeeld is het al genoemde lied van Van Cuilemborgh 'De Phiolen van Godts Gramschap'. Dit lied moest gezongen worden op de melodie 'O Kersnacht, schooner dan de dagen'. Deze melodie kwam oorspronkelijk uit de bekende rei van Klarissen uit de *Gysbreght van Aemstel*, waarin Vondel de moord op de nonnen in het Klarissenklooster beschreef en verwees naar de kindermoord door Herodes. Door deze melodie te kiezen resonanceerde in Van Cuilemborghs lied een oudere tragische gebeurtenis, wat de droefheid van de gebeurtenissen extra aanzette.

Ook de predikant Mandt had een deel van zijn *Boet-zangen* getoonzet op Vondels melo-

³⁸ Porjeere, 'Traanrijk en Troosthart', 206.

³⁹ Porjeere, 'Traanrijk en Troosthart', p. 209.

⁴⁰ Zie Louis Peter Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1991) 23-54.

die. Hij gaf daarnaast een tweede mogelijkheid aan voor de uitvoering: men kon ook kiezen voor ‘Bittere klage van een ziel’. Hij verwees daarmee naar een lied van de predikant Rutger Schutte waarvoor de componist L. Frischmuth een melodie had geschreven.⁴¹ Het ging hier om een diep religieus lied over berouw en zondebesef, hetgeen Mandts godvruchtige boodschap alleen maar versterkt kan hebben.

De toekomst van het watersnoodlied

Wanneer we het corpus historische watersnoodliederen overzien, kunnen we vaststellen dat zij verschillende functies hebben vervuld. Ze werden niet alleen gebruikt om het nieuws onder grotere delen van de bevolking te verspreiden, maar plaatsten de gebeurtenissen ook in een religieus perspectief. Toehoorders kregen de boodschap mee dat zij werden gestraft voor hun zonden en hun leven moesten beteren. Daarnaast boden de liederen een manier om samen te rouwen, waardoor gevoelens van saamhorigheid en solidariteit werden versterkt. Dat leidde ertoe dat mensen sneller bereid waren in de beurs te tasten en aan hun christenplicht van naastenliefde te voldoen door middel van donaties. Een esthetisch aspect was er, ten slotte, ook. De auteurs deden hun best fraaie verzen te schrijven en kozen welbewust passende melodieën die de tragiek onderstrepen.

Kijken we naar onze eigen tijd, dan zijn er verschillen en overeenkomsten. Tegenwoordig hebben rampliederen niet meer de functie om het nieuws te verspreiden – tal van media hebben die taak overgenomen. De andere functies leven nog wel voort, zoals de religieuze functie (zij het alleen nog in de besloten context van kerkgemeenschappen), het opwekken tot saamhorigheid en het geven aan de slachtoffers. Denk bijvoorbeeld aan 1995, toen een grootscheepse evacuatie in gang werd gezet, omdat grote delen van het rivierengebied dreigden onder te lopen. Tijdens de avondvullende televisieshow trad Marco Borsato op met het lied ‘Water waarom’ en riepen de presentatoren, Linda de Mol en Hennie Huisman, alle kijkers op om te doneren ten behoeve van de gedupeerden. Borsato’s lied past naadloos in de hierboven beschreven traditie van watersnoodliederen: hij deed een beroep op de emotie, riep op tot saamhorigheid en haalde snikkend uit met zinnen als: ‘Maar nu gaan de oude dijken, voor de overlast bezwijken, het water beukt met grote golven en laat zich door geen mens beheersen’.⁴² Dat de ramp uiteindelijk niet plaatsvond, deerde niet. Nederland had grif in de buidel getast: er werd 33 miljoen gulden opgehaald en premier Kok beloofde dit bedrag te verdubbelen.⁴³

Ook de esthetische functie zien we vandaag de dag nog steeds. Zo bracht de cabaretier Freek de Jonge samen met de band Nits in 1995 een cd uit met daarop een Nederlandse versie van de hit ‘In The Dutch Mountains’. De Nederlandse titel luidt ‘Dankzij de dijken’ en appelleerde aan de Nederlandse strijd tegen het water en de angst voor het wassende water: ‘Toen kwam op een nacht / de storm en de vloed / die verpulverde / dat vertrouwen voorgoed’.⁴⁴ Een ander voorbeeld is de herdenking van de Kerstvloed (1717) in 2017, toen een groot requiem werd opgevoerd. Het lied ‘In die grote stad Zaltbommel’ dateert van rond 1930 en is nog altijd in collecties kinderliedjes te vinden. Het ‘Requiem Kerstvloed 1717’ werd uitgevoerd door het Vocaal Ensemble Bonifatius op 18 november 2017 in Dokkum en 26 november 2017 in Grou.⁴⁵

Een van de meest spectaculaire verbindingen tussen watersnood en muziek werd aangegaan in de herfst van 2018. Toen trok het muzikale theaterstuk *De Stormruiter* – onder andere over de strijd tegen het water – meer dan 100.000 bezoekers naar Leeuwarden toe.⁴⁶ En heel recent bracht het duo Yentl en de Boer tijdens ‘History in concert’ in Vredenburg te Utrecht een lied over de watersnoodramp van 1953 ten gehore.⁴⁷ Kortom, het watersnoodlied, dat zo nauw is vervlochten met de geschiedenis van watersnoodrampen in Nederland, leeft nog altijd voort. Mocht zich in de toekomst een nieuwe watersnoodramp voltrekken, dan zal een groep artiesten in de lijn van deze traditie ongetwijfeld een lied uitvoeren om de Nederlanders op te roepen te doneren voor de hulpbehoevenden.

41 Mandt, *Boet-zangen*, 21.

42 Te vinden op [youtube.com](https://www.youtube.com).

43 Monique Snoeijen, ‘Actie voor slachtoffers watersnood succesvol’, *NRC Handelsblad* (3-2-1995).

44 www.youtube.com. Met dank aan Herman Havekes.

45 www.bonifatiusensemble.nl/requiem-kerstvloed-1717.

46 www.destormruiter.nl.

47 Ze zongen het ook bij OVT (27 okt 2019) op radio 1: <https://www.nporadio1.nl/podcasts/ovt-fragmenten-podcast/117825-muziek-van-yentl-en-de-boer>.

Sponsors

De uitgave van dit tijdschrift is in de eerste plaats mogelijk gemaakt door belangrijke financiële steun van de **Unie van Waterschappen** en dankzij een bedrijfsabonnement van:

Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht (Waternet) (AMSTERDAM)
Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HOUTEN)
Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HEERHUGOWAARD)
Hoogheemraadschap van Delfland (DELFT)
Hoogheemraadschap van Rijnland (LEIDEN)
Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard (ROTTERDAM)
Nederlandse Waterschapsbank N.V. (DEN HAAG)
Rijkswaterstaat (DEN HAAG)
Unie van Waterschappen (DEN HAAG)
Waterschap Aa en Maas ('s-HERTOGENBOSCH)
Waterschap Brabantse Delta (BREDA)
Waterschap De Dommel (BOXTEL)
Waterschap Drents Overijsselse Delta (ZWOLLE)
Waterschap Hunze en Aa's (VEENDAM)
Waterschap Limburg (ROERMOND)
Waterschap Noorderzij/vest (GRONINGEN)
Waterschap Rivierenland (TIEL)
Waterschap Rijn en IJssel (DOETINCHEM)
Waterschap Scheldestromen (MIDDELBURG)
Waterschap Vechtstromen (ALMELO)
Waterschap Vallei en Veluwe (APELDOORN)
Waterschap Zuiderzeeland (LELYSTAD)
Wetterskip Fryslân (LEEWARDEN)

Tijdschrift voor
Waterstaats
Geschiedenis

ISSN 0927-3336

www.waterstaatsgeschiedenis.nl

